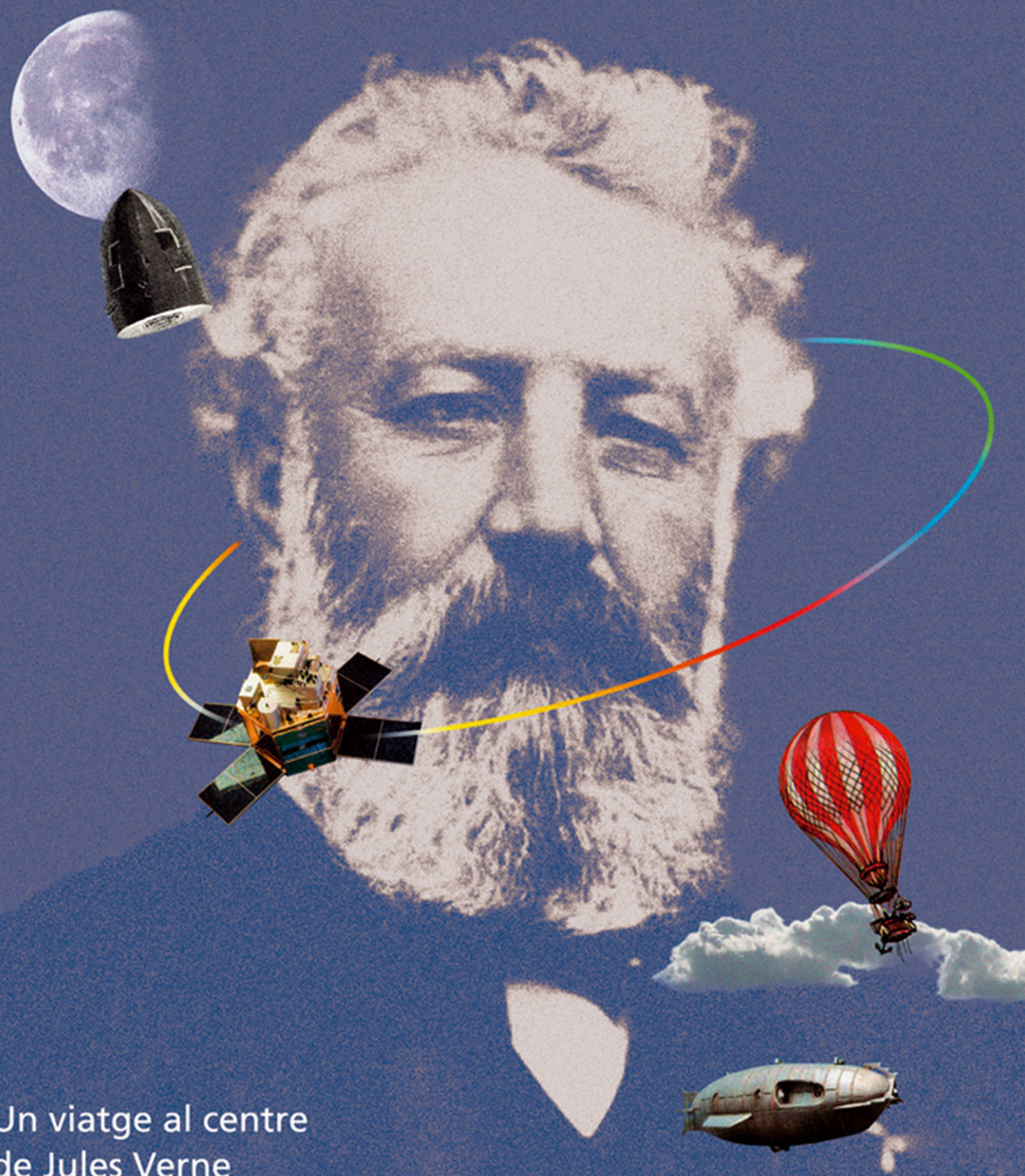

Jesús Navarro

sensefronteres

Somnis de ciència

Un viatge al centre
de Jules Verne

I
LES IDEES FETES

Molts dels estudis i llibres recents sobre Jules Verne insisteixen a mostrar la falsedat o les limitacions dels tòpics persistents al seu voltant. Aquest llibre no és una excepció i començaré per considerar algunes d'aquestes idees fetes. Els tòpics tenen la vida molt llarga, com és ben sabut, i encara més els referits a persones famoses. En algun moment, en vida o ja mortes, se'ls atribueixen certes característiques que posteriorment, per comoditat, per bellesa, per absència d'esperit crític o simplement per manca d'informació, són generalment acceptades sense cap dubte. *Julio Verne: ese desconocido*, és el lament amb què Miguel Salabert va titular un bon llibre que va escriure ara fa uns vint anys, i ja fora de catàleg. El títol de Salabert recull la impressió que tenia Verne als darrers anys de la seua vida. A pesar de la seua celebritat, se sentia «el més desconegut dels homes». Possiblement li pesaven els tòpics que se li atribuïen. Sense necessitat que el lector haja llegit Verne, crec que el relacionarà amb alguna de les següents descripcions que se'n solen fer.

En moltes llibreries, les obres de Verne es troben als sectors infantil i juvenil, perquè és considerat un escriptor per a xiquets o per a adolescents. I no falta raó a aquells que opinen així: condicionat pels interessos del seu editor, va escriure llibres dirigits a adolescents, amb una finalitat edu-

cativa. Però al seu moment, obres com ara *De la Terra a la Lluna* o *La volta al món en 80 dies* van ser publicades en primer lloc en diaris normals i corrents, en forma d'episodis o fulletons. Els primers lectors eren, per tant, adults. En el cas de *La volta al món en 80 dies*, molts corresponents de premsa estrangera a París, sobretot de diaris dels Estats Units, havien de telegrafiar diàriament un resum de les aventures de Phileas Fogg, com si fóra un reportatge real, per tal que els lectors dels seus diaris contingueren la impaciència fins que arribara l'episodi sencer i traduït. No es feia això amb històries infantils. Deu ser, doncs, que les seues obres tracten de viatges i aventures, i per tant interessen un sector més ampli? Això també és cert: Verne va escriure novel·les de viatges i aventures en una època en què la geografia era molt popular, quan les societats industrials europees volien acabar l'exploració de la Terra, per colonitzar-la millor. De tota manera, la identificació de Verne amb la literatura infantil està tan arrelada que fins fa no massa anys, als països anglosaxons no es trobaven pràcticament més que edicions de les seues novel·les convenientment porgades, per adaptar-les a la peculiar idea que tenen alguns editors del que ha de ser una literatura infantil. El mateix costum censor s'ha donat també entre molts editors espanyols, malauradament, i ha desvirtuat el propòsit de moltes de les novel·les.

Jules Verne és també considerat com un anticipador, o encara més, com el profeta de la ciència i de la tècnica. Ara bé, malgrat ser un escriptor del segle XIX, els seus llibres es continuen editant al segle XXI. És, de fet, un dels autors més traduïts, segons l'*Index Translationum* de la UNESCO, en unes cent cinquanta llengües. Per davant seu estan només les

L'*Espant* és el nom d'un giny polivalent creat per Robur, el protagonista de *Robur el conqueridor* i *Amo del món*. El vehicle es transforma en cotxe, en vaixell, en submarí, o en avió. En aquesta il·lustració, extreta d'*Amo del món*, s'ha transformat de vaixell en avió per salvar les cascades del Niàgara. Observeu-hi les rodes del giny, idèntiques a les dels primers cotxes del final del segle XIX, i mireu també les ales de l'avió. Sembla que Verne siga un precursor de Batman.

produccions de Walt Disney, les novel·les d'Agatha Christie i la Bíblia, en aquest ordre. Per tant, si les profecies, suposades o reals, escrites fa més de cent anys, ja hagueren estat verificades, quin interès tindria continuar llegint-les actualment? Si no és que acceptem que encara queden prediccions per identificar i verificar, com si Verne fóra un Nostradamus on podem trobar les claus del futur, s'haurà de buscar una altra explicació a l'interès que encara suscita la seua obra. Paral·lelament a aquesta visió, també se'l considera un dels pares de la ciència-ficció, juntament amb E. A. Poe i H. G. Wells. I, en efecte, algunes de les seues obres poden considerar-se ciència-ficció, en el sentit de conjectures racionals fetes ficció, però no en el sentit actual que fa pensar en forces estranyes, invasions d'extraterrestres, materials màgics, situacions misterioses, etc., que es relaciona més aviat amb l'obra de H. G. Wells.

Molts d'aquests tòpics s'afirmen en una enciclopèdia com la Britànica. A l'edició de 1994 es diu entre altres coses que va anticipar un cert nombre de dispositius i desenvolupaments científics, com per exemple el submarí, l'escafandre autònom, la televisió i els viatges espacials. Crec que és una bona idea continuar resseguint la Britànica per explorar una d'aquestes possibles anticipacions, i em referiré al submarí. Recordaré al lector que els anys 1869 i 1870, Verne va publicar *Vint mil llegües de viatge submarí*, on el capità Nemo viatja a bord del seu submarí *Nautilus*. Doncs bé, a la Britànica podem llegir que entre 1620 i 1624 va navegar pel Tàmesi un submarí construït per l'holandès Drebbel segons els plànols que va fer l'anglès Bourne el 1578. Hi podem llegir també que el 1727 ja hi havia catorze patents de submarins, només a Anglaterra.

Més interessant encara és llegir que el 1800 l'enginyer americà Robert Fulton va construir un submarí, precisament amb el nom de *Nautilus*, que va presentar a Napoleó Bonaparte per combatre els anglesos. Per no fer la llista més llarga, citaré un antecedent més pròxim a nosaltres: Narcís Monturiol i el seu *Ictíneo*, amb què es va submergir el 1859 al port de Barcelona durant vint-i-quatre hores. Per tant, no és cert que Verne va anticipar el submarí.

És de veres que el *Nautilus* de Verne era propulsat per motors elèctrics, cosa que no feien els submarins reals que he citat. Deu ser aquest l'aspecte anticipador? Doncs tampoc. La Britànica ens informa que durant la guerra de Secessió americana, la marina dels confederats va fer construir alguns submarins i se'n va dissenyar un prototipus que marxava amb bateries elèctriques. Aquest no va funcionar, perquè en aquells moments els motors elèctrics no eren apropiats, però la idea ja estava en la ment dels constructors navals. Aquesta breu submersió per la Britànica ens permet de concloure que ja existien submarins operatius abans que Verne haguera nascut, i també que els mites tenen la vida llarga i, fins i tot, una enciclopèdia com la Britànica s'hi fa eco encara que estiga en contradicció amb alguna altra informació que ella mateixa recull.

Però els contemporanis de Jules Verne veien les coses d'una altra manera, si més no fins a la dècada de 1880. Mireu sinó què escrivia Émile Zola en un article publicat el 1866 al diari *L'Événement*:¹ «Jules Verne és un fantasiós de la ci-

1. Citat en J. M. Margot: *Jules Verne et son temps*, Encrage Édition, Amiens, 2004, p. 21.

ència. Posa tota la seua imaginació al servei de deduccions matemàtiques, agafa les teories i dedueix fets versemblants o pràctics». I encara afegeix: «És una idea excel·lent dramatitzar la ciència per fer-la accessible als profans. No crec que hom pugua esdevenir molt savi llegint llibres així, però si més no donen la curiositat de saber; a més a més interessen, tenen el gran mèrit de ser sans i saludables». Com a segon testimoni em referiré a la publicació de *La isla misteriosa*, a París el 1876, «traducida al castellano para El Correo de Ultramar». Es tractava d'un obsequi del diari per als seus subscriptors. Tenia un llarg prefaci signat per Lucien Dubois, del qual cite:² «Jules Verne és el Walter Scott de la ciència. I si en aquest gènere fals i perillós de la novel·la històrica, el nom de Walter Scott demana una excepció al seu favor, aquesta mateixa excepció s'ha d'acordar també a Verne en la novel·la científica a títol triple de la ciència, del talent i de l'èxit. L'èxit és popular, el talent és considerable, la ciència és tan variada com real». Finalment, més precisa i detallada és l'opinió de Pierre Larousse. Al seu *Grand dictionnaire universel du XIX siècle* (1876), escriu que Verne «ha creat un nou gènere literari, la novel·la científica i geogràfica, aportant rares qualitats que han fet ràpidament la seua reputació: la invenció per variar i dramatitzar els temes, l'observació moral, el gust i l'esperit lògic per triar els personatges apropiats a l'acció i dirigir-los mantenint-ne el caràcter al llarg de totes les peripècies i incidents, un art de la posada en escena, un talent descriptiu dels més remarcables, i uns seriosos coneixements científics». I afegeix: «Aquestes obres, escrites per a la jovenalla, tenen

2. J. M. Margot: *op. cit.*, p. 64.

la rara bona fortuna d'agradar a totes les edats». Per als seus contemporanis, les catorze o quinze novel·les publicades entre 1863 i 1876 s'identificaven amb la ciència i amb una certa manera de divulgar-la, clarament apreciada en general.

Però el mite de Verne profeta ja estava format als darrers anys de la seua vida, en contra de l'opinió de l'autor mateix, com ho demostren els següents extractes d'entrevistes. El 1895, la periodista M. A. Belloc li fa una entrevista per a la revista *The Strand Magazine*, de Londres.³ En un cert moment la dona de Verne, present a l'entrevista, explica a la periodista que «moltes de les “anticipacions” del meu marit, suposadament impossibles, s'han convertit en realitat». Però Verne no hi està d'acord i declara: «És una simple coincidència, i sens dubte això és degut al fet que quan jo he inventat completament una “anticipació” científica m'he esforçat per fer-la tan simple i tan versemblant com fóra possible. L'exactitud de les meues descripcions és deguda al fet que des de fa molt de temps tinc el costum de prendre moltes notes de llibres, diaris i revistes científiques de tota mena. Aquestes notes, ordenades per matèries, m'han subministrat un arsenal d'un valor incalculable per a mi. Estic abonat a una vintena de diaris. Sóc lector assidu de publicacions científiques i naturalment estic al corrent de tots els descobriments o invents que es produeixen en tots els dominis de la ciència, astronomia, fisiologia, meteorologia, física o química».

En una altra entrevista, apareguda al diari americà *The Pittsburgh Gazette* el 1902, diu Verne referint-se als automòbils,

3. Entrevista traduïda en la recopilació de F. Lacassin: *Textes oubliés*, Union Générale d'Éditions, París, 1979, p. 355.

submarins, dirigibles o artefactes semblants:⁴ «Quan n'he parlat als meus escrits com a coses reals, ja estaven mig inventats. Jo simplement he fet ficció d'allò que posteriorment havia de convertir-se en un fet, i el meu objectiu procedint d'aquesta manera no era profetitzar, sinó difondre el coneixement de la geografia entre la joventut, vestint-la de la manera més atractiva possible. Cada fet geogràfic i científic contingut en qualsevol dels meus llibres ha estat examinat amb molta cura, i és rigorosament exacte». La geografia va ser, en efecte, una de les seues passions. Crec que no és un fet molt conegut, fins i tot entre els seus afeccionats, que va escriure un gruixut llibre sobre la *Geografia de França i les seues colònies*, i un altre en diversos volums sobre els grans viatges i viatgers. Pel que fa a les anticipacions, Verne considerava invents que estaven a punt de fer-se realitat i, ignorant els aspectes tècnics encara no superats, els convertia en realitat inserint-los dintre d'una novel·la. És molt significatiu que l'acció de les novel·les, llevat d'unes poques excepcions, siga contemporània als primers lectors. Verne no es planteja situar aquest invents en un futur llunyà sinó immediat. I ja que parlem de Verne profeta, actualment ens fa somriure quan llegim en aquesta entrevista el següent: «Jo no crec que d'ací a cinquanta o cent anys es publiquen encara novel·les, almenys en forma de llibres. Estaran completament reemplaçats pels diaris, que ja han pres un poder tal sobre l'existència de les nacions que progressen». No podem dir que aquesta profecia s'haja verificat: cent anys després de la seua mort, la novel·la no es porta malament, malgrat la importància actual de la premsa, i sobretot de la televisió.

4. F. Lacassin, *op. cit.*, p. 383.

Una de les últimes entrevistes a Verne va ser feta el 1904 per Victor Breyer, un dels primers periodistes del ciclisme a França. L'entrevista⁵ va ser publicada el mes de novembre de 1904 en el diari *L'Auto. Automobile et Cyclisme*. El periodista li explica que el va llegir quan anava a escola i que en guarda bons records, d'aquestes lectures. Vol que li parli de la manera profètica que ha tingut per a veure i descriure els grans descobriments «que seran sens dubte la glòria del segle naixent», és a dir, el segle xx. Verne li contesta: «Vostè exagera. Jo no he predit res de res. És una pura coincidència si algunes de les ficcions que jo he imaginat per bastir les meues novel·les, han sigut realitzades més tard». El periodista insisteix: però no s'ha convertit en realitat el *Nautilus*? Verne ho nega: «En primer lloc, en el moment en què jo donava a llum el capità Nemo, ja hi havia submarins. En segon lloc, el meu *Nautilus*, que la seua imaginació d'escolar li mostrava no solament realitzable sinó gairebé perfecte, té un enorme vici. No pot moure's, perquè jo suppose que la seua força motriu, l'electricitat, és subministrada pel medi marí. I admetent fins i tot que això puga arribar algun dia, no estem ara més avançats que fa vint anys». A pesar d'aquesta rotunditat, el periodista va publicar l'entrevista amb el subtítol «Entrevista a un profeta». Segurament ja el tenia preparat abans de l'entrevista i no havia de deixar que les pobres opinions que Verne tenia de si mateix li la deslluïren.

No he pogut esbrinar en quin moment de la seua vida es va crear el mite de l'anticipació, però crec que es pot assegurar que a partir de 1882 va passar a convertir-se, per a l'opinió

5. J. M. Margot, *op. cit.*, p. 226.

general, en escriptor per a la infància. És l'any en què el seu editor Hetzel va crear la «Biblioteca dels Premis Escolars», on va publicar moltes de les novel·les de Verne. Com a bon comerciant, Hetzel va aconseguir que els llibres d'aquesta col·lecció foren comprats pel Ministeri d'Instrucció Pública, per distribuir-los en les escoles a final de curs com a regals per als millors escolars. Fins la dècada de 1960, les escoles i els instituts francesos encara mantenien el costum de regalar llibres, no necessàriament de Verne, als escolars que tenien les millors notes en cada matèria.

Autor per a la infància i per a l'adolescència, novel·lista de la geografia i de la ciència, anticipador, pare de la ciència-ficció... tots els tòpics solen tenir algun aspecte real, però no esgoten una obra que, com el seu autor, és polièdrica. Verne va tornar a ser llegit per adults durant els anys 1960-1970, a partir del moment en què Barthes, Foucault i altres mandarins de la cultura francesa es van interessar per la seua obra. Les seues obres van ser reeditades durant la dècada de 1970, i al mateix temps aparegueren molts estudis sobre Verne i la seua obra, des de diferents perspectives. Les interpretacions que se'n van fer, estructuralistes, psicoanalítiques, hermenèutiques, sociològiques, oníriques, polítiques, iniciàtiques... demostren que la seua obra admet diverses lectures, i no es pot limitar a una única perspectiva. Encara que en aquest llibre es destaque la visió de la ciència en la sèrie dels «Viatges extraordinaris», he procurat no reduir Verne a aquest únic aspecte.